

שלושה חיובים במצות לימוד תורה

א. חובת לימוד עצמי של האב

במשנה במסכת קידושין שנינו: "כל מצוות הבן על האב, אנשים חייבים ונשים פטורות". בהמשך מביאה הגמרא ברייתא המבהירה משנה זו: "האב חייב בבנו, למולו, לפדותו וללמדו תורה" וכי (שם כט ע"א). הפסוק שעליו מבססת המשנה הלכה זו היא "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם..." (דברים יא יט). מפסוק זה נלמדות שתי הלכות: א. האב חייב ללמד את בנו תורה.

ב. החובה היא ללמד רק את הבנים, ואין חובה ללמד את הבנות, "בניכם ולא בנותיכם" (בגמרא שם מובא מיעוט אחר: "בניכם" ולא "בני בניכם", אבל הלימוד העיקרי הוא זה שהזכרנו).

מעניין שהגמרא אינה לומדת הלכה זו מהמלים "ושננתם לבניך", שנמצאות בפרשה הראשונה של קריאת שמע. הסיבה לכך נעוצה, כנראה, בפירוש אחר שניתן לפסוק זה בספרי, והוא מובא ברשיי לפסוק (דברים ו ז): "ושננתם לשון חדוד הוא, שיהיו מחודדים בפיך, שאם ישאלך אדם דבר, לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד". הסבר זה מובא גם בגמרא (קידושין לע"א). לפי פירוש זה, "ושננתם לבניך" עוסק בחובת הלימוד העצמי, ולא בחובה המוטלת על האב ללמד את בניו. ואכן המשכו של הפסוק, "ודברתם בם", יוכיח. המלים "ודברתם בם" מתייחסות לחובת הלומד כ"לומד", ולא כ"מלמד". וכן משמע שם בדברי אונקלוס: "ותמלל בהון".

לעומת זאת, הפסוק "ולמדתם אותם" ממשך במלים "לדבר בם", היינו: חינוך הקטן לדבר בדברי תורה. וכן נאמר שם בהסבר הספרי: "משעה שהבן יודע לדבר, למדהו תורה צוה לנו משה, שיהא זה למוד דבורו, מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר, אביו מסיח עמו בלשון הקודש, ומלמדו תורה". וכן תרגם אונקלוס: "לדבר בם – למללא בהון". גם את המלה "לבניך" (שבצירוף "ושננתם לבניך") לומד רשיי באופן שונה: "בניך" – אלו התלמידים. גם פירוש זה מבוסס על דברי הספרי.

בעל "שפתי חכמים" מסביר, שהפסוק מתייחס לתלמידים, משום שחובת הוראת הבנים נזכרת כבר מספר פסוקים לפני כן: "למען תירא את ד' אלוקיך לשמר את כל חקותיו ומצותיו אשר אנכי מצוך, אתה ובנך ובן בנך כל ימי חיך, ולמען יאריכון ימך". כלומר: לפי רשיי, המלים "ושננתם לבניך" מתייחסות ללימוד העצמי ולחינוך התלמידים ללימוד תורה. לפי הסבר זה קשה, לכאורה, מדוע יש צורך בפסוק מיוחד לחייב את האב ללמד את בנו תורה, והרי אם הוא מחויב בלימוד תלמידים, גם בניו כלולים בהם. ויותר מכך, הרי ניתן ללמוד זאת בק"ו!!

כמדומני שניתן למצוא הסבר לכך בספר המצוות לרמב"ם (מצוה יא): "הוא שצונו ללמוד תורה וללמדה וזה הנקרא תלמוד תורה, והוא אמרו 'ושננתם לבניך'... והרמב"ם ממשך: "וכתוב בספרי 'לבניך' אלו התלמידים וכי' ושם נאמר: 'ושננתם', שיהיו מחודדים בתוך פיך כשאדם שואלו דבר, לא יהא מגמגם" וכי. שני מקורות אלו שמביא

הרמב"ם מבהירים את המשפט הראשון שבו פתח את המצוה. את החובה ללמוד תורה נלמד מהמלה "ושננתם"; ואילו את החובה ללמוד מהמילה "לבניך". לכאורה כוונת הרמב"ם היא לשני סוגים שבמצות לימוד תורה: למצות הלימוד העצמי; ולמצות הלימוד לאחרים, ושתיהן נלמדות מהפסוק "ושננתם לבניך". אולם דבר זה אינו נכון, שהרי הרמב"ם פסק בפ"א בהלכות ת"ת הלכה א': "...אבל קטן אביו חייב ללמדו תורה, שנאמר: 'ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם', כלומר: החיוב העיקרי ללמד נלמד מהפסוק 'ולמדתם אותם את בניכם', ולא מהפסוק 'ושננתם לבניך'".

לכן נראה לי, שכוונת הרמב"ם בדבריו אלו היא לציין את **האיכות** של לימוד התורה העצמי. יש הבדל בין אדם שלומד לשם **לימוד אישי** ללומד כדי ללמד. אחריותו של הלומד כדי ללמד לאחרים היא גדולה פי כמה וכמה מהלומד לשם לימוד אישי, שהרי הוא חייב לדייק, שכן הוא נתון לביקורת. לזאת כיוון הרמב"ם באמרו: "**ללמוד** תורה **וללמדה**", אדם חייב לכתחילה ללמוד תורה כדי ללמדה, וזהו לימוד התורה מן המובחר. ולכן קרויה המצוה **תלמוד תורה**, ולא **לימוד תורה**. ברור עתה מדוע מביא הרמב"ם תחילה את הדרשה בעניין "לבניך", שהרי **התלמידים** הם הקובעים את **האיכות** של "לימוד תורה". דרישה זו מחייבת "ושננתם", כלומר שדברי תורה יהיו משוננים בפיה. אך החובה ל**למד אחרים** נלמדת מהפסוק "ולמדתם אותם את בניכם".

לפי זה השאלה ששאלנו לעיל מיושבת, שכן כל אחד משני הפסוקים עוסק במצוה שונה, ואין ללמוד ק"ו מפסוק אחד לחברו. (לפי הסבר זה ניתן להסביר את הפיסקה בתפילה "ותן בלבנו בינה... ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים": כל הלימוד שלנו יהיה בגדר "ללמד" או בגדר "לשמור ולעשות ולקיים").

ב. חובת הלימוד העצמי של הבן

כפי שכבר הזכרנו, הגמרא לומדת את החובה ללמד את הבנים מהפסוק "ולמדתם אותם את בניכם". הגמ' שם (קידושין כט ע"ב) ממשיכה ואומרת: "והיכא דלא אגמריה אבוי, מחייב איהו למיגמר נפשיה שנאמר **'ולמדתם'**".

על מלה זו נאמרו שני פירושים: רש"י מסביר שכוונת הגמ' היא לפסוק "ולמדתם אותם **ושמרתם לעשותם**"; אך הר"ן אומר, שהכוונה היא למלה עצמה, "**ולמדתם אותם**". לפי הר"ן כך היא כוונת הגמרא: כדי שאדם יוכל ללמד הוא חייב ללמוד, ולכן ברור שמלה זו כוללת בתורה שני חיובים. (מלשון הגמרא משמע לכאורה כדברי רש"י, שהרי בהמשך דנה הגמרא, כפי שיפורט לקמן, בפטור של אשה מללמד את בנה תורה, וזה נלמד מההיקש ולמדתם ולימדתם. מתוך כך ניתן לראות, כי בכל מקום שהגמרא רוצה לציין את ההיקש היא משתמשת במשמעות הכפולה שיש לתת למלה עצמה, ואילו כאן כשהגמרא רוצה לציין את המקור לחובת הלימוד העצמי, היא כותבת רק את המלה "ולמדתם").

ואמנם גם הרמב"ם נוקט את שיטת רש"י, וכך הוא כותב בפ"א מהלכות ת"ת, הלכה ג': "מי שלא למדו אביו, חייב ללמד את עצמו **כשיכיר**, שנאמר 'ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם'... וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמוד קודם למעשה". לפי הבנתם של רש"י והרמב"ם, הבסיס ללימוד העצמי של הקטן הוא המעשה (והאיר עין בכך ידידי הרב שמעון לוי נ"י). לעומת זאת, הלימוד העצמי של הגדול הוא ללמוד לשם תלמוד תורה, וכפי שביארנו לעיל.

מעניינת התוספת שמוסיף הרמב"ם, "וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמוד קודם למעשה". בעל "כסף משנה" שם מסביר כך: "ויש לישב, דהרי קאמר אע"פ שלא למדו אביו, חייב ללמד את עצמו, ותדע שהוא מצווה בכך, שהרי מצינו בכל מקום שקודם התלמוד למעשה, ומאחר שהוא חייב לעשות, הוא חייב ללמוד". לפי זה המצוה היא במעשה, וחייב גם בלימוד, וא"כ אשה שחייבת בחיוב המצוות, תהיה חייבת גם בלימודן של אותן מצוות, כדי שתדע כיצד לקיימן. (יש להעיר, שלפי הר"ן שהובא לעיל חובת הלימוד העצמי של הקטן היא כחובת אביו בלימוד תורה, שהרי מקור הלימוד לשניהם הוא אחד, "ולמדתם" ו"ולמדתם", ואשה לא תהיה חייבת בכלל בלימוד תורה, שהרי התורה כתבה חיוב זה רק לגבי הבנים).

ג. חובת האב ללמד בנו תורה

כפי שהבאנו לעיל, המקור לחובת האב ללמד את בנו תורה הוא הפסוק "ולמדתם אותם את בניכם". ועלינו להבהיר: האם מטרת הלימוד הזה היא כדי שהבן ידע כיצד לקיים את המצוות או שמא המטרה היא לשם לימוד תורה? נוכל לשאול זאת בצורה שונה: האם מצוה זו היא חלק ממצוות חינוך או שמא היא מצוה בפני עצמה? בגמרא (סוכה מב ע"א) למדנו כך: "ת"ר: קטן היודע לנענע חייב בלולב; להתעטף – חייב בציצית; יודע לדבר – אביו מלמדו תורה וק"ש. תורה מאי היא? אמר רב המנונא:

תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. ק"ש מאי היא? פסוק ראשון". הספרי מביא עניין זה ביחס למלים "לדבר בס", אך בלשון שונה: "מכאן אמרו כשתינוק מתחיל לדבר, אביו מדבר עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה. ואם אין מדבר עמו לשון הקודש ואינו מלמדו תורה, כאילו קוברו". מתוך דברי הספרי נראה, שהחיוב הוא מדרבנן, שהרי נזכר בו הביטוי "מכאן אמרו". לשון זאת אינה מופיעה בדברי הבבלי. נראה אפוא, שלדברי הבבלי החובה היא מדאורייתא.

אכן ברמב"ם, בנוגע למצוות חינוך, מצאנו מספר סגנונות. בהלכות ציצית (פ"ג הל' ט): "ומדברי סופרים שכל קטן שיוודע להתעטף בציצית חייב בציצית כדי לחנכו במצוות". לשון דומה מוצאים בהלכות לולב (פ"ג הל' יט): "קטן היודע לנענע חייב בלולב מדברי סופרים כדי לחנכו במצוות". וכן בהלכות תפילין (פ"ד הל' יג). לעומת זאת, בהלכות ת"ת (פ"א הל' יא) כותב הרמב"ם: מאימתי אביו חייב ללמדו תורה, משיתחיל לדבר מלמדו תורה" וכי. מתוך כך נראה, שהרמב"ם מחלק בין החובה ללמד את בנו תורה, שהיא מדאורייתא, לבין חובה לחנך את בנו לקיום מצוות, שהיא מדרבנן.

חובת החינוך של האב היא רק מדרבנן. מטרת הלימוד היא העשייה, וסיבת החיוב של האב היא כדי שהקטן יקיים את המצוות. לעומת זאת, חובת האב ללמד את בנו תורה היא חובה שעיקרה מוטל על האב, וזה נלמד מהפסוק "ולמדתם אותם את בניכם". מטרת הלימוד אינה חינוך, אלא לשם לימוד תורה, ולכן היא חובה דאורייתא. לפי"ז יוצא, כי חובת האב ללמד את בנו תורה היא באותה רמה של חובת לימוד תורה שבה מחויב האב. שתיהן הן לימוד לשם לימוד תורה, באיכות של "ללמוד כדי ללמד".

הגמרא אומרת, שאשה פטורה מללמד את בנה תורה משום שכל שפטור מללמוד פטור מללמד. וכן כתב הרמב"ם בהל' ת"ת (פ"א הל' א') "ואין האשה חייבת ללמד את בנה, שכל החייב ללמוד חייב ללמד". לפי"ז נוכל לומר, כי בלימוד לשם עשייה, כיוון שהאשה חייבת בו, ממילא היא תהיה חייבת, מדין חינוך, ללמד גם את בנה ואת בתה, כדי שידעו כיצד לקיים את המצוות.

ישן אפוא שלוש רמות בעניין מצות תלמוד תורה:
א. לימוד תורה עצמי, שהוא לשם לימוד תורה, אולם באיכות של ללמד תורה.
ב. לימוד תורה של קטנים הוא לשם עשייה, ובו מחויבים הן הבנים והן הבנות.
ג. לימוד תורה של האב לבנו הוא לשם לימוד תורה, וצריך להיות באותה רמה של לימוד תורה עצמי.
יהיה רצון שתתקיים בנו תפילתנו: "ותן בלבנו בינה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים".

